

ВАСПИТНОСТ ХРИШЋАНСКОГ СОЦИЈАЛИЗМА: ИЗАБРАНА ПРОЗА ИВАНА ЦАНКАРА У НАСТАВНОМ КОНТЕКСТУ

Предмет истраживања јесте етичка компонента изабране прозе Ивана Цанкара. У раду ће бити истакнута комплексност наставне обраде датих текстова, а који су тематски усредсређени на спознајно-формативне особености ратног детињства, или пак детињстваведеног у немаштини – што је распрострањена литерарна топографија предратног и међуратног периода. Реч је, у првом реду, о краткој причи „Десетица”, новели „Слуга Јернеј и његово право”, те прозном крокију „Деца и старци” (уврштеном у Цанкареву последњу збирку – Сlike из снова (1917)). Интердисциплинарна потка рада читоваће се највише при активирању појма хришћанског социјализма, како би се поближе описали васпитни садржаји који у предвиђеном наставном оквиру дају одговарајуће резултате.

Кључне речи: Иван Цанкар, детињство, хришћански социјализам, васпитност, настава књижевности, емпатија.

Међу најупадљивијим одликама кратке прозе Ивана Цанкара налази се њена тематско-мотивска уједначеност. С правом се ова појава тумачи као сведочанство перзистентним преокупацијама по свој прилици најутицајнијег писца словеначке књижевности, чији опус „скоро да представља епоху за себе” (Mitrović 1995: 196). Цанкарева потреба да истражује, са безмало филозофском посвећеношћу, искуства неправде, греха, кривице и окајања која појединац стиче у врло осетно класно устројеном друштву са почетка XX века, функционише и као поетички аргумент модерности његовог сензибилитета. Аутофикцијски карактер многих његових прича, цртица и наративних крокија, с друге стране, говори у прилог аутентичној проживљености речених искустава.

Два кључна питања која стоје пред овим радом гласе: зашто се, и са каквим херменеутичким циљем, који би се показао функционалним у наставном контексту, наративизација таквих иску-

тава може образлагати концептима хришћанског социјализма? Притом, овде је нужно напоменути да се теоријско-практични сегменти овог рада односе пре свега на културолошка знања и њима имплициране интерпретативне могућности које су у првом реду од користи наставнику књижевности при његовој припреми и постављању полазишта за тумачење Цанкареве прозе са ученицима, док се од њих самих очекује да концепте хришћанског социјализма, без познавања његовог термилошког и појмовног апарата, дакако уз наставниково вођење, афирмишу у свом доживљају и приликом изучавања књижевних текстова.

Католичка духовност и социјалистичка освешћеност очитују се подједнако и парадоксално у Цанкаревој прози, али производе јединствен уметнички ефекат. Томе је разлог ауторска перспектива у којој се разумевање греха и правде у свету јунака који су представници „малог човека” испоставља као идејно подручје сустицања наизглед опречних идеологија. Са друге стране, незанемарљиви идеолошки темељи које хришћанство и социјализам деле никако нису непознаница за европску мисао. Низ исечака из новозаветних текстова, поглавито из „Дела апостолских”, али и из Христових парабла (нпр. из оне о талантима) илуструје комунарски дух првих хришћанских заједница, према којем ће се институција цркве, без обзира на деноминације, више-мање негативно одређивати кроз прећуткивање. Овде издвајамо неколике:

„44 А сви који вероваше беху заједно, и имаху све заједно. 45 И течевину и имање продаваху и раздаваху свима као што ко требаше.” (Дап 2, 44-45);

„32 А у народа који верова беше једно срце и једна душа; и ниједан не говораше за имање своје да је његово, него им све беше заједничко (...) 35 И метаху пред ноге апостолима; и даваше се свакоме као што ко требаше.” (Дап 4, 32-25).

Тек ће средином 19. века, пред генералним померањима унутар западноевропских друштава, у првом реду пред индустријском револуцијом, и католичка и протестантска интелигенција постати пријемчиве за, и даље уздржано, образлагање социјалистичке идеје у хришћанском окриљу. Британски теолог Фредерик Морик први је 1858. термилошки поменуо хришћански социјализам, који ће постати именован за специфичан вид светоназора који деле хришћански и социјалистички духови, а у склопу ког је у први етички план стављена свака добробит ближњег, упућеност

на заједницу (у социјалистичкој визири колектив) и дељење опште судбине на Земљи. Древност социјалистичких тежњи никада, у ствари, није представљала непознаницу за многе социјалисте, само је научност социјализма и марксизма остала оно што раздваја ове политичке опције од „идеала који је хиљадама година човечанству лебдео пред очима” (Luksemburg 1976: 63)

Сличне идеје ће се посредно ишчитавати и у есејистици 19. века која разматра економска питања, а међутим преломљена кроз призму човекових духовних потреба и врлина, односно мана, које представљају омиљене теме и у хришћанском, и у социјалистичком учењу. Један од репрезентивнијих оваквих списа јесу есеји Цона Раскина, сабрани у књизи И оном последњем, који показују да је већ у другој половини деветнаестог века створена духовна клима која би поговарала развоју хришћанског социјализма.

Гледишта која би се могла подвести под речену идеолошку оријентацију, наћи ће нарочито место, неретко и полемички интонирано, у делима аутора какви су Ф. М. Достојевски, Лав Толстој, Николај Берђајев – претежно, дакле, источне духовне провенијенције, али ће у двадесетом веку, захваљујући „теологији ослобођења”, она бити заступљена и на јужноамеричком тлу.

Књижевна предодређеност реалистичког поступка за социјално-психолошко нијансирање неминовно ће од света „понижених и увређених”, од духовних стремљења и борбе „бедних људи”, начинити крупну уметничку тему. Оно што ће аутори модерничког опредељења, какво је релативно рано уочено код Цанкара, изменити на плану хришћанско-социјалистичке освешћености, јесте померање ракурса ка појединцу, ка његовом доживљају и дијалектичком поимању земаљске правде и освете. Зато се управо помним апострофирањем ових мотивских склопова при обради кратке прозе Ивана Цанкара у настави могу планирати високи резултати у домену васпитности.

Неизоставна и недвосмислена емпатија која улази у корпус афирмативних облика интеракције са ближњим, управо је оно што обезбеђује васпитност наставе. Емпатија, усталом, представља један од кључних фактора за развијање емоционалне интелигенције, не само интерпресоналне већ и интраперсоналне, чији напреднији облик, како пише Гарднер, „allows one to detect and to symbolize complex and highly differentiated sets of feelings”²⁰ (Gardner 2011:

²⁰ Наиме: „подразумева препознавање и увиђање симболичке вредности у ком-

253). Као емоционално-рефлексивни дериват, емпатија је заступљена како у текстовима који се овом приликом узимају у обзир – кратка прича „Десетица” (тренутно заступљена у наставном програму за 5. разред основне школе), новела „Слуга Јернеј и његово право”, те цртица „Деца и старци” – тако у темељним поставкама хришћанског социјализма. Стога, управо на њеном значају треба инсистирати при планирању наставних ситуација.

У „Десетици”, тој приметно аутобиографској и реалистичкој реминисценцији на формативни догађај из детињства, централни мотив кованице – који симболише безусловну љубав мајке – не може се одвојити од својих социјалних и социјалистичких конотација. Тако се у донекле намерно искарикираној епизоди/сцени у којој се дечак упознаје са класним разликама при опису ужине својих вршњака, или у опису живота у сиромашним условима стана за ученике из провинције, примећује приповедачева наклоност према судбини слабих, незбринутих и закинутих.

Од посебног је значаја, међутим, приповедачки манир који се затиче у самој експозицији приче. Он је такође илустративан за „социологију” хришћанства, то јест за обавезно пројектовање појединачне судбине и патње у патњу и судбину човечанства. Зато је оглашавање трећег приповедачког лица на почетку „Десетице”, баш као и прелазак на прво лице, на значењском обзору приче од далеко веће важности него што би се то испочетка могло претпоставити. Измена приповедног регистра, наиме, сигнал је за илустровање меланхолије и несреће која се, на основу уводних реченица, суштински не разликује од једног људског живота до другог, да би затим пишчевим дирљивим присећањем била прецизно саопштена у даљем току приповетке.

Осим што коментаришући приповедни манир који карактерише „Десетицу” функционално унапређују своја знања о формама приповедања, јер поред њихове појавности препознају њихову уметничку разложност и улогу у текстуалној структури, ученици стичу израван увид у Цанкареву хуманистичку принципијелност. Са свега неколико потресних и живописних слика, које увезане представљају трауматичан дан у животу сиромашног дечака, Цанкар успева да емотивно ангажује читаоца тако да му љубав према ближњем потцрта као једини истински ослонац у окружењу друштвене неправде.

плексним и крајње диференцираним врстама осећања” (прев. Милан Вурдеља, искључиво за потребе овог рада).

Закинутост, правна и морална (ако се морал размотри као друштвена конвенција), али и борба појединца да изнова задобије изгубљена права, представља један од доминантних тематских рукаваца приповетке „Слуга Јернеј и његово право”. Целокупност описаних Јернејевих напора да од низа инстанци моћи и земаљске власти (међу којима је и црква) добије људску и моралну подршку за борбу против неправде која му је учињена од стране младог газде, представника нове, „прогресивне” капиталистичке струје, неће наићи на благонаклоност других актера. Последишно, појединац је безмало принуђен на освету која се као средство људске интервенције у сфери правде (која је „резервисана” само за други Христов долазак и Царство небеско), двојако тумачи са становишта хришћанског социјализма.

Међутим, управо Јернејево „ходочашће” кроз мрачне ходнике права, кроз прави Вавилон (како приповедач именује град на више места) води ка његовој спознаји правде, то јест њене истинске природе која је божанска. Јернејев разговор са богом, који претходи његовом повратку у Бетајнову, паљењу Ситаревог имања и одмазди коју ће над њиме извршити светина, представља откривање непосредне правде, до које се једино може доћи огољавањем пред богом. Описани однос је врло деликатан, па приповедач инсистира на томе да се Јернејево обраћање богу суштински мења, то јест да оно више није поданичко, већ поприма и обличје расправе којом се моћник подсећа на дужности које има према потчињеном.

Можда горућа унутрашња контрадикторност хришћанског социјализма јесте назначена у овом одломку. Но, као што је Николај Берђајев праву хришћанску заједницу видео у заједништву слободних индивидуа, тако је и Јернејева правда достижна кроз слободан, интимни разговор са богом. Такође, не треба previdети да насилан Јернејев чин поседује и димензију искупљења. На више места у приповеци Јернеј истиче како је газдина кућа његово дело, чврста потврда његовог рада и поштеност служења. Палећи је, Јернеј симболички жртвује своју прошлост и тиме другима указује на промашеност легалности која на земљи не може заменити божију правду. Берђајев, као мислилац који се у многome може повезати са хришћанским социјализмом, премда је социјалстичком колективу супротстављао саборност, пише:

„Жеђ за искупљењем представља искрену веру у то да ће Бог и богови узети учешћа у решавању болног проблема добра и зла, проблема

који условљава људску патњу. Бог ће се на земљу спустити као ватра, грех и зло биће спаљени, разлика између добра и зла ће нестати, а тако и импотенција легалистичког добра, која не чини ништа друго него што мучи човека”²¹ (Berdyaeв 1960: 103)

Од наставника књижевности би се у том смислу очекивало да путем успостављања плодотворне дискусије на часу управо сугерира моралну двојакост Јернејевих поступака. Помно структурирани истраживачки задаци који би при уручивању ученицима били поткрепљени краћом наставниковом монолошком деоницом о дирљивости судбине главног јунака, те који бу наводили на образлагање тесне везе између хришћанске и социјалистичке „глади” за кажњавањем зла на земљи, били би у овом случају нарочито препоручљиви. Од примарног је значаја да при решавању литерарног проблема ученици не изгубе из вида чињеницу да Јернеј, бунећи се, не иступа само у своје име, већ и у име принципа који правду чини доступном и за појединца лишеног било какве друштвене моћи.

Истраживачки задаци који би подстакли ученика да оформи сопствени став по овом питању, обезбедили би разгранату дискусију, али обједињену неким стожерним питањима и тиме темељнију. Премисе хришћанског социјализма би тако оправдавале жудњу за правдом која не може да постоји изван визуре угњетених, али би се средства за која се Јернеј у коначници опредељује морала истим параметрима делимично довести у питање. Насиље је за хришћанске социјалисте неприхватљиво, боље речено представља очајнички потез који унижава етику „окретања другог образа”.

Међутим, то што дељење правде припада богу, не значи да слободан човек – какав јесте Јернеј у приповеци – треба пасивно и ропски да трпи, или пилатовски бежи од одговорности. Зато је пожар који Јернеј подмеће израз слободне воље човека који је сопственим искуством трагао божију правду, а она му је, чак и у завршном разговору са свештеником, лицемерно одлагана. Зато читалац Јернејев поход и његово трагично окончање не схвата „само као судбину појединца, него судбину пролетаријата, а огањ на крају као – искру револуције” (Mitrović 1995: 208).

Такође, оно што би на фону целокупне приповетке представљало тежи грех јесте лицемерно понашање представника земаљске власти, њихово суштинско изневеравање оквира заједништва

²¹ Са енглеског превео Милан Вурдеља, искључиво за потребе овог рада.

(питање је да ли и колектива), толико повлашћеног у концептима хришћанског социјализма који промовишу братску љубав и солидарност, а који, заправо, Јернеја и одводе у искушење преузимања правде у своје руке. Најзад, питање изневеравања хуманости као принципа функционисања савремених друштава нешто је што ученици, посредно или непосредно, уочавају у свом искуству ван школе, због чега брижљива наставна обрада приповетке „Слуга Јернеј и његово право”, оријентисана према актуелизацији што већег броја литерарних проблема, може допринети развоју личног интегритета када је реч о питањима социјалне одговорности.

Хришћанска етичност и социјална освешћеност се у Цанкаревој прози затичу и у суптилнијем облику, који је, можда, са уметничког становишта, тим провокативнији, па би могао бити један од аргумената за ревизију Цанкаревих текстова који улазе у школске програме.

У наративном крокију „Деца и старци”, на позадини шкрте фабуле оцртава се свељудски пораз – рат. Контрастно успостављен доживљај света који је најављен већ насловом приповетке, преводи се и у два вида људског односа према злу на земљи (теодицејско питање). Дечије је у причи заправо транспоновано у један колективни глас који, услед своје безазлености и наивности, не успева да се помири са бесмисленим ужасом страдања: стиже вест, наиме, да је отац Тончека, једног од дечака из приче, погинуо.

Супротно томе, у поенти приче, с неком врстом епилошке поучности, старци стоички пригрљавају вест о страдању свог ближњег, ћутке али не без достојанственог саосећања. Иза овакве њихове реакције стоји немирење појединца са патњом коју затиче у својој заједници и у општој људској судбини, али и децидирано поуздање у божију промисао и то да се правда налази искључиво у божанској надлежности. Суптилно, али тим дирљивије наративизована емпатија према оном кога је стигао удес смрти у далеком рату, тако треба да представља крајњу тачку дијалога који би при обради приче „Деца и старци” био вођен на часу. Како би се што плаузибилније разматрало овако сложено питање, поред специјалних наставних метода заснованих на концептима *close reading*-а или очућавања какво су образлагали руски формалисти, а којима би било пожељно да се ученици обрате и током самосталног или поновљеног читања приче, у обзир посебно долази рецепцијска метода.

Следствено овоме, истраживачки задаци, а затим и радни налози који наставник упућује на часу обраде, којима би се инсистирало на фантазијској чулности читаоца као исходишту његових компетенција за решавање егзистенцијалног проблема које повлачи муклост јунака са краја приче, треба да буду од примарног значају при планирању и реализацији наставне јединице. Супротно опсежности наставног дијалога који прати обраду приповетке „Јернеј слуга и његово право”, у овом случају не само што се херменеутичка пажња усредсређује на невелики број значењски маркираних деоница текста – каква је, на пример, епилошка слика – него наставник настоји и да читалачке доживљаје ученика менторским вођењем „очува” у што већој мери, то јест настоји да аналитичка процедура не однесе превагу. Наиме, неопходно је фаворизовати „свешћу прожет доживљај” (Ивић 2016: 140), јер он представља ону „психичку материју” (Ивић, *Ibid*) која обезбеђује пуну применљивост рецепцијске методе у настави. Њени високи резултати антиципирани су већ у самом књижевном тексту, у ком је тескоба посредована као вишестука непознаница (коју дакле читалац, нарочито дете у улози читаоца, треба пре свега емотивно да истражи): „Нешто непознато, ново, туђе, потпуно неразумљиво искрело је пред њих, високо и широко се распрострло, а није имало ни лица, ни очију, ни уста” (Цанкар 1966 :27).

Напоследку, треба изнова нагласити како увођење превасходно филозофских аспеката хришћанског социјализма у наставно интерпретирање Цанкареве прозе, односно примерног корпуса који је у овом раду анализиран, не подразумева употребу овог термина или директно указивање на појам у конкретним наставним ситуацијама. У супротном, наставно проучавање назначених прозних творевина, само по себи сложено и изазовно, била би непотребно отежано. Будући да и веронаук и социјалистичко учење, с обзиром на своју интелектуалну прошлост а посматрани из аспекта савремене наставе, повлаче за собом елемент индоктринације, излишно је на силу их имплементирати међу методе наставног тумачења. Другим речима, треба их функционално укључити у херменеутички апарат који је диктиран самим Цанкаревим књижевноуметничким светом, приповедним поступцима и средствима, те их тако потчинити остваривању многобројних наставних циљева.

Извори

Иван ЦАНКАР, 1956: Слике из снова. Београд: Рад.

Иван ЦАНКАР, Мишко КРАЊЕЦ, 1966: Отаџбино, ти си као здравље / Приповетке. Београд: Просвета.

Ivan SANKAR, 1967: *Sluga Jernej i njegovo pravo*. Sarajevo: Svjetlost.

Свето писмо. прев. Ђура Даничић и Вук Стефановић Караџић. Београд: Библијско друштво Србије, 2017.

Литература

Љиљана БАЈИЋ, 1994: Методички приступ збирци приповедне прозе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Howard GARDNER, 2011: *The Frames of Mind*. New York: Basic Books.

Nikolas BERDYAEV, 1960: *The Destiny of Men*. New York: Harper & Brothers.

Павле ИВИЋ, 2016: Читање књижевног дела – доживљај и инспирација. Методички цветник. Ур. Зона Мркаљ. Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске. 136-152.

Roza LUKSEMBURG, 1976: *Socijalna reforma ili revolucija?*. Beograd: BIGZ.

Marija MITROVIĆ, 1995: *Pregled slovenačke književnosti*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Милија НИКОЛИЋ, 2012: Методика наставе српског језика и књижевности. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

John RUSKIN 1921: *Unto This Last*. London & Toronto: J. M. Dent & sons ltd.

**EDUCATIONAL VALUES OF CHRISTIAN SOCIALISM:
SELECTED PROSE OF IVAN CANKAR AS A PART OF
SCHOOL CURRICULUM**

Summary:

The object of this research was an ethical component of the selected prose works of Ivan Cankar. Paper emphasizes the complexity of teaching context when it comes to Cankar's short stories. Stories that have been analysed in this way are: „Desetica”, „Sluga Jernej i njegovo pravo” and „Deca i starci”, which is a part of Cankar's last published work – short stories collection „Slike iz snova”. In order to affirm and to reach specific educational goals, interdisciplinarity has been shown in relation to the concept of Christian socialism. Therefore, the author of paper had offered methodology of analysing Cankar's prose from Christian-socialist point of view – a methodology less interesting for students and more for teachers, as a part of their preparation for interpretation of the literary text in school.

Keywords: Ivan Cankar, childhood, christian socialism, education, teaching literature, empathy